

TÜRKİYE'DE SARIMSAK ÜRETİMİNDE ÇALIŞMA KOŞULLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: TAŞKÖPRÜ ÖRNEĞİ

An Investigation of Working Condition in Garlic Production in Turkey: Sample of Taşköprü

Gözde GENÇ¹

Geliş Tarihi:23.10.2018

Kabul Tarihi:08.12.2018

Öz

Coğrafi işaret belgesine sahip olan Taşköprü sarımsağı Türkiye'deki üretimin yaklaşık %20'sini karşılamakta, Taşköprü ilçesinde nüfusun yaklaşık %75'ine istihdam sağlamaktadır. Sarımsak işgücünü oluşturanlar; sarımsak tarımı yapan ücretsiz aile işçileri, yevmiye usulü çalışan yerliler, yevmiye usulü çalışan dışarıdan gelenler, imece ödünç çalışanlar, sarımsak işletme tesisi işverenleri ve işletme tesisi işçileridir. Taşköprü ilçesi Gizlice mahallesi, Tekke mahallesi, Alatarla Köyü ve Çördük Köyü'nde yapılan alan çalışması doğrultusunda üreticilerin demografik özellikleri, çalışma biçimleri, cinsiyete dayalı işbölümü, sosyal güvenlik durumu, sağlık ve güvenlik durumu, örgütlenme durumu, gelir ve ücret düzeyi ile pazarlama ve satış faaliyetleri incelenmiştir.

Bu çalışmada tarımda çalışanlara nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşme yöntemi uygulanmıştır. Zincirleme örneklem seçim tekniği ile ulaşılan bu 22 kişiye yarı yapılandırılmış soru formları kullanılmıştır. İşletme tesisi işçi ve işverenlerini oluşturan 15 katılımcıya ise yapılandırılmış soru formu uygulanmıştır. Gözlem tekniği de kullanılan çalışma betimsel olarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Taşköprü, Sarımsak Tarımı, Sarımsak Üreticileri, Çalışma Koşulları, Yevmiye Usulü, Aile İşçiliği

Abstract

Garlic of Taşköprü which has geographical indication corresponds approximately 20% production of Turkey, it also employs almost ¾ of the population in Taşköprü. The people who forms garlic workforce; free family workers who engaged in the cultivation of garlic, the nativest working in the way of casual employee, the outsiders working in the way of casual employee, co and lent workers, garlic plant owners and business facility workers. It is investigated that demographic specifications, forms of employment, gender-based labor, the social security stations, health and safety stations, organisation statues, income and wage level and marketing and sales activities have been studied in the district of Taşköprü's Gizlice Street, Tekke Street, Alatarla village and Gördük village.

In this study in-depth interviewing method was applied to agricultural workers through qualitative research method. Semi-structure questinary form for 22 people working in agriculture, which are reached by choosing achain sampling technique has been used. Structured questionnaire for 15 employee and employers of the operating facility was applied. The study that was used in observation technique was analized in terms of description.

Key Words: Taşköprü, Garlic Farming, Garlic Producers, Working Condition, Casual Employee, Family Labor

¹ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, gozdegenç89@gmail.com

1. GİRİŞ

Son yıllarda ülkemizde tıbbi ve aromatik bitkilerin ve bunlardan elde edilen ürünlerin kullanımında büyük bir artış dikkati çekmektedir. Gelecek yıllarda sürekli artan talebi karşılamak ve daha kaliteli standart bir ürün elde etmek için üretimin, bunlardan elde edilen ekstrelerinin ve işleyen sanayi kollarının büyümesi ve artması beklenmektedir (Gürbüz ve Karahan, 2014: 13). Bu tıbbi ve aromatik bitkilerin arasında olan sarımsak atölye ve fabrikalarda işlenerek de işlenmeden de tüketilebilen bir tarım ürünüdür (Koyuncu, 2013: 12).

Literatürden elde edilen bilgilere göre sarımsak, çok eski çağlardan beri bilinen özel kokusu ve lezzeti ile yemeklere tad vermek ve tıbbi özelliğinden yararlanmak amacıyla kullanılan bir baharat ve ilaç hammaddesidir (Koyuncu, 2013: 12). Sarımsağın faydaları gözetildiğinde artan talebin nedenleri de anlaşılmaktadır. Bu beklentiye karşılık vermek ancak üreticilerin desteklenmesi ile mümkündür.

Genel olarak küçük aile işletmeleri biçiminde yapılan sarımsak yetiştiriciliği açısından en önemli sayılabilecek il, yaklaşık % 20'lik pay ile Kastamonu'dur. Kastamonu'da üretilen sarımsağın yaklaşık % 90'ı Taşköprü ilçesinde yetiştirilmektedir. Buradaki sarımsak pembe beyaz kabuklu, acı ve kışa dayanıklıdır. Dişleri muntazam sıralı olan Taşköprü sarımsağı saklamaya ve depolamaya dayanıklı bir çeşittir. Kalitesi ve depolama ömrü ile öne çıkan Taşköprü'de sarımsak yetiştiriciliği iklime ve toprak yapısına bağlı olarak verimi yüksektir.

Ancak üreticiler arasında örgütlülüğün sağlanamaması, fiyatların istikrarsızlığı gibi faktörler üretime yansımakta, üretim miktarındaki artış ve azalışların dengeli olmaması üreticileri ve tüketicileri olumsuz etkilemektedir. Bu çalışmada ülkemizde en fazla üretimin yapıldığı Taşköprü ilçesindeki üreticilerle birebir derinlemesine görüşmeler yapılarak sarımsak üreticilerinin ücret ve çalışma koşulları belirlenmiş bunun yanında üretim, satış-pazarlama sorunları da incelenmiştir.

Bölgede ticari olarak sarımsak üretimi taze sarımsaktan ziyade kuru sarımsak üretimi üzerinedir. Bu sebeple taze sarımsak üretimi genellikle ev ihtiyacı veya mahalli pazarlarda satışa sunulmak için küçük bahçelerde yapılırken, kuru sarımsak üretiminde geniş tarlalar kullanılmaktadır (İbret, 2005: 33). Bu nedenle bu çalışmada sarımsak yetiştiriciliği kuru sarımsak üretimi biçiminde ele alınarak çalışma sınırlandırılmıştır.

2. Türkiye'de ve Taşköprü'de Sarımsak Üretimi

Tarım, insan ve hayvanlara besin maddesi sağlamanın yanında çok sayıda sektöre doğrudan ya da dolaylı olarak hammadde temin eden ve istihdam sağlayan son derece önemli bir faaliyetler

alanıdır. Elbette bu faaliyetlerin ekonomik biçimde, sağlıklı ve güvenilir koşullarda yapılması son derece önem arz etmektedir. Diğer yandan tarımsal faaliyetler istihdama yaptığı katkı anlamında da ülke ekonomisi için önemlidir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2015: 90). Bir tarım ürünü olarak sarımsak da hammadde temini ve istihdam sağlaması açısından son derece önemli bir üründür. Sarımsak yetiştiriciliği fazla işgücüne ihtiyaç gösterdiği için istihdamda önemli bir rol oynar ve bu sebeple ülkemiz kırsalında nüfusu tarlaya bağlayarak göçü önleyen faaliyetlerden birisi konumundadır. Farklı ürünlere işlenebilirliği ve bu nedenle katma değer artışı sağlaması, ülke ekonomisine ve istihdama katkısı açısından sarımsak yetiştiriciliği önemli bir tarımsal faaliyettir. Ülkemizde Kastamonu (Taşköprü), Edirne, Balıkesir, Kırklareli, kara sarımsak ve İspanyol sarımsağı gibi sarımsak tipleri üretilmekte ancak Kastamonu sarımsağı ülkemizde en önemli sarımsak çeşidi olarak bilinmektedir² Kastamonu Taşköprü sarımsağını diğer sarımsaklardan ayıran özellikler şu şekilde özetlenebilir:

- Üretim aşamasında iklim koşullarına toleranslı, başlarının iri, düzgün ve standart büyüklüğü yanında kaliteli olması nedeni ile ihracata elverişlidir.
- Raf ömrü uzun olup bir yıla yakın süre (10-11 ay) ile soğuk hava depolarına ihtiyaç duyulmadan muhafaza edilebilir.
- Kuru maddeler oranı % 33-37 arasında olduğundan fazla bir ağırlık kaybına uğramamaktadır.
- Taşköprü sarımsağına kokusunu veren kükürtlü uçucu yağlar ve onun türevlerinin miktarları ülkemizde yetiştirilen bütün diğer sarımsaklardan daha fazladır.
- Ülkemizde bileşiminde selenyum elementi bulunan tek çeşittir. Selenyum elementi kanser riskini azaltıcı ve önleyici bir maddedir.
- Mineral maddeler, vitaminler ve amino asitler yönünden en zengin çeşittir. Özellikle stres tedavisinde kullanılan magnezyum ve potasyum ile saç dökülmesi, kısırlık gibi rahatsızlıklara iyi gelen çinkoyu bol miktarda bulundurmaktadır.
- Baharat oranı diğer sarımsaklardan daha yüksek, keskin kokulu ve aromalıdır. Bu nedenle sucuk, turşu, konserve, baharat sanayi alanında en çok aranan çeşittir (Koyuncu, 2012: 17).
- Ülkemizde yerli tohum listesinde Taşköprü sarımsağı baharatlar listesinde gösterilmiştir (Aydın: 2012: 37). Ancak çoğunlukla sebzeler arasında geçmektedir. Listelemede farklılıklar olsa da Taşköprü sarımsağının endemik bir tür olduğu gerçeği değişmemektedir. Anadolu'nun diğer yerlerinde farklı özellikleri ile yetişen bu sarımsağın tohumları doğal olup herhangi bir biyolojik ve kimyasal işleme tabi tutulmayan geleneksel tohumlardır.

² <http://www.tarinarsiv.com/turkiyede-sarimsak-uretimi-ve-dis-ticareti/>, erişim tarihi: 18.12.2017

2017 TÜİK verilerine göre, en çok sarımsak üretimi yapan iller sırasıyla Kastamonu, Gaziantep, Kahramanmaraş, Aksaray, Tokat, Konya, Adıyaman, Balıkesir, Hatay, Kütahya, Antalya, Tekirdağ, Şanlıurfa ve Edirne'dir.

Yine TÜİK verilerine bakıldığında, 2004-2016 yıllarında ortalama 101.634 dekar sarımsak ekilmiş, bunların 23.984'ü Kastamonu İlini, 21.276 dekarı ise Taşköprü İlçesi'ni oluşturmuştur. Bu ortalamaya bakıldığında Türkiye'deki ekili alanların yaklaşık % 21'inin Taşköprü İlçesinde olduğu görülmektedir. Kastamonu'daki ekili alanların ise yaklaşık % 90'ının Taşköprü ilçesinde olduğu belirtilebilir. Bu ekili alanlardan kaç ton üretim yapıldığı da yine aşağıdaki tabloda görülmektedir. Buna göre, 2004-2016 yılları arasında Türkiye'de ortalama üretim miktarı 83.918 ton iken Kastamonu'da 20.060 ton ve Taşköprü'de 17.974 ton olmuştur. Bu ortalamaya bakıldığında Türkiye'deki üretim miktarının yaklaşık % 23'ünün Kastamonu'da olduğu görülmektedir. Kastamonu'daki üretim miktarının ise yaklaşık % 89'unun Taşköprü İlçesinde olduğu belirtilebilir.

Diğer yandan 2012-2016 yılları arasında sarımsak üretimi sürekli bir artış göstermiştir. 2012 yılında Türkiye kuru sarımsak üretimi 79.433 ton olup bunun 14.311 tonu Kastamonu ili karşılamaktadır. Bu da % 18'si demektir. Taşköprü'nün bu üretimdeki payı 12.591 tonla % 88 civarındadır. 2013 yılında Türkiye kuru sarımsak üretimi 87.037 ton olup bunun 14.408 tonunu Kastamonu ili karşılamaktadır. Bu da % 16'sı demektir. Taşköprü'nün bu üretimdeki payı 12.600 tonla % 88 civarındadır. 2014 yılında Türkiye kuru sarımsak üretimi 91.000 olup bunun 19.871 tonunu Kastamonu ili karşılamaktadır. Bu da % 21'i demektir. Taşköprü'nün bu üretimdeki payı 18.000 tonla % 90 civarındadır. 2015 yılında Türkiye kuru sarımsak üretimi 94.867 olup bunun 23.328 tonunu Kastamonu ili karşılamaktadır. Bu da % 24'ü demektir. Taşköprü'nün bu üretimdeki payı 21.250 tonla % 91 civarındadır. 2016 yılında Türkiye kuru sarımsak üretimi 109.161 olup bunun 24.024 tonunu Kastamonu ili karşılamaktadır. Bu da % 22'si demektir. Taşköprü'nün bu üretimdeki payı 22.000 tonla % 91 civarındadır. 2017 yılında Türkiye kuru sarımsak üretimi 121.805 ton olup bunun 25.968 tonunu Kastamonu ili karşılamaktadır. Bu da % 21'i demektir. Taşköprü'nün bu üretimdeki payı 24.000 tonla % 92 civarındadır. 2016 yılında 109.161 olan kuru sarımsak üretimi 2017 yılında, 2016 yılına göre % 12 artmıştır. 2002-2017 yılları arasındaki değişim ise % 62 oranındadır.

Tablo 1: Taşköprü, Kastamonu ve Türkiye Bazında Kuru Sarımsak Göstergeleri

	Kuru Sarımsak Ekilen Alan (dekar)			Kuru Sarımsak Üretim Miktarı (ton)			Kuru Sarımsak İhracat (ton)	Kuru Sarımsak İthalat (ton)
	Taşköprü	Kastamonu	Türkiye	Taşköprü	Kastamonu	Türkiye	Türkiye	Türkiye
2004	22.520	25.470	109.500	19.975	22.146	84.000	441	35
2005	20.590	23.340	110.000	17.000	19.196	82.000	5	1.153
2006	22.500	25.350	83.165	20.250	22.530	68.800	1	1.987
2007	22.500	25.370	89.672	18.000	20.050	74.290	71	3.055
2008	22.500	25.370	93.057	18.000	20.386	81.070	35	824
2009	20.000	22.868	93.720	18.000	20.380	83.134	527	1.544
2010	22.500	25.230	95.100	18.000	20.218	76.936	263	2.289
2011	22.500	24.850	92.725	18.000	19.937	79.203	155	4.124
2012	21.727	24.322	117.936	12.591	14.311	79.433	117	2.341
2013	18.000	20.540	103.558	12.600	14.408	87.037	15	3.050
2014	18.000	20.550	105.572	18.000	19.871	91.000	22	2.408
2015	21.250	24.000	108.084	21.250	23.328	94.867	69	2.998
2016	22.000	24.530	119.155	22.000	24.024	109.161	595	706
2017	24.000	26.515	131.451	24.000	25.968	121.805		

Kaynak: TÜİK Verileri, 2017-2018

Sarımsak Kastamonu Taşköprü İlçesi için en çok istihdam sağlayan tarım ürünüdür. Taşköprü’de yaklaşık 4000 aile sarımsak üretimiyle hayatını sürdürmektedir. Bu da nüfusun %75’ lik kısmın sarımsak geliriyle hayatını idame ettirdiği anlamına gelmektedir. İbret (2005: 32)’in belirttiği gibi “Sarımsak tarımı çok fazla işgücüne ihtiyaç gösterdiği için Kastamonu-Taşköprü yöresinde nüfusun istihdamında önemli bir rol oynamaktadır (Çetin ve Karakuş, 2005). Bu sebeple sınırlı geçim kaynakları dolayısıyla göç veren Kastamonu’da, sarımsak tarımı nüfusu tarlaya bağlayarak önemli bir geçim kaynağı olmuştur”.

Yarattığı katma değer ile sarımsak yetiştiriciliği ülkemiz açısından da oldukça önemlidir. Ancak son yıllarda özellikle Çin sarımsağına rağbet görülmekte bu yüzden ihracattan çok ithalat oranlarının yüksekliği dikkat çekmektedir. Çin sarımsağı ve diğer sarımsakların ilçenin çeşitli yerlerine dikilmesi Taşköprü sarımsağının geleceğini tehdit etmektedir. Düşük maliyeti nedeniyle tercih edilen bu sarımsakların piyasaya girmesiyle birçok üretici zor durumda kalmakta, rekabet gücü zayıflamaktadır.

İhracattaki sınırlayıcı bazı faktörler de sarımsak ihracat payının azaltmasına sebep olmaktadır. Örneğin, pazar taleplerine uygun miktar ve özellikte üretim ihracatta en önde gelen sınırlayıcı faktördür. Belli bir ihracat kapasitesinin olmaması, üretimde istikrarın sağlanamaması nedeniyle ihracatta devamlılığın sağlanması mümkün olmamaktadır. Yüksek fiyatlar dünya piyasasında rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir. İşçilik maliyetleri, vergilerin yüksek olması gibi nedenler tarımsal üretimin maliyetini artırıp fiyatların da yükselmesine yol

açmaktadır. Bu durum işverenlerin kayıt dışı işçi çalıştırmasına zemin hazırlamakta, tarımda çalışan işçiler sosyal güvenceden de yoksun kalmaktadır. Pazarla ilgili diğer sorunlar; ithalatçı ülkelerdeki yüksek gümrük tarifeleri, ihracat belgeleri konusundaki bürokratik engeller, vize almadaki zorluklar, nakliye ile ilgili sorunlar, yabancı dil eksikliği ve “Türk Malı” imajının istenen düzeyde olmaması olarak sıralanabilir (Eraktan ve Arısoy: 2012: 59- 62).

Diğer yandan kalite-standardizasyon işlemleri gelişmiş pazarlara açılabilmenin ön koşuludur (Eraktan ve Arısoy: 2012: 59). Sarımsak Taşköprü Belediyesi tarafından 2009 yılında Coğrafi İşaret Tescil Belgesi alınmıştır. Ayrıca yörede her yıl düzenlenen Uluslararası Taşköprü Kültür ve Sarımsak Festivaliyle üreticilere kaliteli ve yüksek standartlarda üretim yapılması için teşvikler yapılmaktadır.

3. SARIMSAK ÜRETİM AŞAMALARINDA EMEK KULLANIM BİÇİMLERİ

Tohum yataklarının hazırlanması

Dikimden önce tarlalar dikim, sulama ve hasadın kolay bir şekilde yapılmasını ve yüksek verimin alınmasını sağlamak için iyi bir şekilde işlenmekte ve dikime hazır hale getirilmektedir. Bölgede sarımsak tarımı için ayrılan tarlalar sonbaharda dikimden ortalama 3 ay önce pullukla 20-30 cm. derinlikte sürülmektedir. İlkbahara doğru sarımsak dikilecek tarla tırmık, diskaro veya kürüm çekilerek dikime hazır hale getirilmektedir (İbret, 2005: 29). Tohum yataklarının hazırlanmasını genellikle erkekler yapmaktadır. Bu aşama Kasım, Aralık ayları içerisinde arazinin büyüklüğüne bağlı olarak 1-3 gün içerisinde bitirilmektedir.

Tohum ekimi

Sarımsağın tohumu sarımsağın dişleridir. Bir yıl öncesinde hasat edilen iyi sarımsakların kafaları saplarından ayrılır, sarımsak dişleri tane tane çıkarılıp bu dişler tohumluk hale getirilir. Bu işleme dişeme (dişleme) denilmektedir. Dişe ayırma işlemi genellikle elle yapılmaktaysa da son yıllarda bu işlem için sarımsak kalibre makineleri de kullanılmaya başlanmıştır.

Tek tek dikilen sarımsaklar elle dikimde makinalı dikime göre daha hızlı büyümektedir. Bunun nedeni ise makinanın tohumları dik atmaması, tohumun toprağa eğik düşmesinden kaynaklı büyüme süresinin uzamasıdır. Elle dikildiğinde 8 - 10 günde büyüyen sarımsak, makinalı üretimde toprağa yan düştüğü için 15- 20 gün daha geç çıkmaktadır. Nihayetinde, makinalı dikim makinanın seyrek ve eğik dikmesi nedeniyle elle dikim kadar verimli olmamaktadır. Bu nedenle araştırma bölgesindeki sarımsak yetiştiricilerin çoğu makineyi tercih etmemektedir. Elle dikim aşamasında aile işçiliğinin yanında yevmiyeli işçilik de kullanılmaktadır. İbret (2005:30)'in belirttiği gibi “Bölgede sarımsak dikiminde dikkat çeken bir durum tarlaya

serpilen dişlerin dikiminde imece usulünün uygulanması ve genellikle kadınların dikim işlemini gerçekleştirmesidir. Şubat ayının 10'undan sonra (iklime bağlı olarak mart ve nisan aylarında), dönüme yaklaşık 120- 150 kilo arasında sarımsak dişi dikilmektedir.

Çapalama

Çapalamadaki amaç yabancı ot kontrolünü sağlamak ve sulama yapıldıktan veya yağmur yağdıktan sonra toprakta oluşan kaymak tabakasını kırmaktır. Bölgede sarımsak için 2-5 çapa yapılmaktadır. İlk çapa bitki çimlenip 5-10 cm. boy aldıktan sonra yapılmaktadır. Daha sonraki çapalar yağış ve yabancı ot durumuna bağlı olarak 2-3 hafta ara ile yapılmaktadır (İbret, 2005: 30- 31). Çapalama ve havalandırma işlemi dikimden belli bir süre sonra, genellikle mart- nisan aylarında yapılmaktadır. Bu işlem, çalışan kişi sayısı ve arazinin büyüklüğüne göre 2- 3 gün sürmektedir.

Çapalama aile üyeleri ve yevmiyeli işçiler tarafından genellikle elle yapılmakta, sarımsak tarımının en çok emek yoğun çalışma gerektiren aşaması olmaktadır. Yoğun işgücü gereken bu aşamada üretim maliyeti yüksektir. Sarımsakların tarlaya gelişigüzel bir şekilde değil, sıralı ekilmesi durumunda çapalama işlemi mekanik olarak da yapılabilmektedir.

Sulama

Kastamonu iklim şartlarında, geleneksel metotlarla, kuru tarım arazilerinde sulama yapılmadan da sarımsak tarımı yapılabilmektedir. Ancak sulama yapılan sarımsak yetiştirildiğinde sarımsağın baş iriliği ve veriminin oldukça arttığı görülmektedir (İbret: 2005: 26). Sulamanın bitki gelişimini hızlandırıcı ve diş oluşumunu uyarıcı etkisi vardır. Dikimden hasada kadar olan sürede sarımsak bitkisinin su ihtiyacı fazla olmaktadır. Şubat ve Mart aylarında düşen yağışlar bitkinin çimlenmesi için yeterli olmaktadır. Çapalamadan sonra Nisan ayı itibariyle iklime bağlı bazen 2-3 defa bazen 4-5 defa, genelde yağmurlama yöntemiyle su ihtiyacı karşılanmaktadır. Haziranın 20'sinden sonra sulama yapılmamaktadır. Bu süreden sonra tarlanın kuruması sağlanarak bu şekilde pazar değeri artırılmaktadır.

İlaçlama, gübreleme

Hastalıklar verim ve kaliteyi olumsuz etkilemektedir. Sarımsakta en çok karşılaşılan hastalıklar küf (pas) hastalığı, mantar hastalığı, kınacık hastalığı, buğday hastalığıdır. Bu hastalıkların önlenmesi için ilaçlama yapmak çok önemlidir.

İlk olarak Kasım, Aralık aylarında hazırlanan toprağın analizi yapıldıktan sonra, toprağın durumuna göre, dönümü 30-50 kilo arasında taban gübresi verilmektedir. Sarımsak bitkisi ticari

gübrelemeden hoşlanmakta, fosfor gibi ihtiyaç olan gübreler verilmektedir. Çapalama dönemi geldiğinde yani bitki 10-12 cm. olup kökleri biraz daha derine gittiğinde dönümüne yaklaşık 10-15 kilo civarında azotlu gübre verilmektedir. Gübrelemeden verim alınması için akşam saatleri veya yağmurlu saatler tercih edilmektedir. Bazı çiftçiler hayvan gübresi de vermekte, diğer gübrelere de toprağın ihtiyacına göre verilmektedir. Potasyum kaliteyi artırdığı için sıklıkla tercih edilmekte; sulamadan önce ve bitkilerin yapraklarına gelmeyecek şekilde aralara atılmaktadır.

Sonuç olarak, “dal, döl, bal” olarak anılan fosfor, azot ve potasyum gübre olarak kullanılmakta; fosfor bitkide döl yapmakta, azot dal yapmakta yani yeşillendirmekte ve son olarak da potasyum bal yapmakta yani kaliteyi ve dayanıklılığı artırıp depolama ömrünü uzatmaktadır. Gübrenin fazla verilmesi çatlama yol açmaktadır. Bu nedenle tahlillerle toprak analizinin yapılarak gübre verilmesi sarımsağın kalitesi ve verimliliği için önemlidir.

Hasadı (sökümü)

Taşköprü’de Temmuz ayının ilk haftalarından itibaren sarımsağın olgunlaşması beklenmekte; olgunlaşma sarımsak bitkisinin yapraklarının sararmaya başlamasından anlaşılmaktadır. Bu dönemde başların ve dişlerin daha iyi gelişmesi için toprak üstü kısımlar, sarımsak başları ve dişlerine zarar vermeyecek şekilde boş fiçi ya da bidon yardımıyla toprağa yatırılmaktadır. 2-3 hafta sonra toprak üstü kısmı iyice kuruduktan sonra sarımsak başları dikkatli bir şekilde, zarar vermeden sökülmemektedir. Sarımsaklar depolanacaksa hasattan sonra yaprakların tam kuruması beklenmemektedir (Eşiyok, 2006: 82).

Söküm işlemi çapa ve bel yöntemiyle ya da dikim sıra yöntemiyle yapılmışsa sarımsak hasat makinalarıyla da yapılmaktadır. Bu işlem, Taşköprü’de genellikle sarımsak hasat makinalarıyla yapılmakta, sökülen sarımsaklar genellikle kadınlar tarafından elle toplanarak “elba” adı verilen demetler haline getirilmekte ve kurutulmak amacıyla tarla yüzeyine düzgün sıralar halinde dizilmektedir (İbret, 2005: 33). Aynı bölgede bile iklime ve toprak yapısına göre hasat süresi arasında 15- 20 gün oynamaktadır. Güneye bakan ve nem oranı yüksek olan yerlerde daha çabuk olgunlaşmaktadır. Temmuz ayının başından itibaren yaklaşık ağustosa kadar bir ay içinde sökümü bitirip tarladan sarımsak kaldırılmaktadır.

Kurutması

Sarımsak demetleri (elbalar) tarlada kurumaya bırakılmakta, sıcaklığa bağlı olarak ortalama 3-10 gün arasında kurumaktadır. Kurumanın hızlanmasını sağlamak amacıyla elbaların toprağa bakan yüzleri birkaç gün arayla ters çevrilerek öbür yüzlerinin de kurumayı sağlanmaktadır.

Sarımsak için tarlada kurutma işlemi oldukça önemlidir. İyi kurumadan tarladan kaldırılan sarımsaklarda kararma, çürüme ve kalite düşüşleri meydana gelmekte ve bu sarımsaklar saklama açısından uzun süre dayanmamaktadır (İbret, 2005: 33). İlk kurutma tamamlandıktan sonra sarımsaklar tarladan toplanarak serin ve kuru bir yere götürülmekte ve burada iplerle sırıklara asılmaktadır. Sarımsağın bu aşamada hastalık bulmaması için rutubetten uzak olması gerekmektedir.

Ayıklanması, demetlenmesi ve sınıflandırılması

Ayıklama, hasat edilen sarımsakların içinde bulunan çürük, ezik, solgun, düşük kaliteli, kusurlu, mekanik zarara uğramış olanların ayrılması işlemidir. Ayıklama tarlada veya pazara sevkten önce çiftlikte yapılmakta³ sarımsaklar kadınlar tarafından makas kullanılarak kesilip elle ayıklanmaktadır.

Kuruyan sarımsaklar toplanıp kökleri temizlenerek tekrar bağlama işlemi yapılmaktadır. Bu işleme demetleme de denmektedir. Demetleme işlemi sarımsakların boylarına ve kalitelerine göre yapılan sınıflandırma işlemidir. Ortalama olarak yöredeki sarımsak boyu 3-5 cm. civarındadır. Demetlemeyi de yine kadınlar yapmaktadır.

Üretilen sarımsaklar başlarının iriliğine ve kalitelerine göre üç sınıfa ayrılmaktadır. Bunlar içerisinde en kalitelisi iri sarımsaktır. Ondan daha küçükbaş iriliğine sahip olan sarımsaklara orta sarımsak, orta sarımsaktan daha küçükbaş iriliğine sahip olan sarımsaklara da ufak sarımsak olarak isim verilmiş ve kalitelendirilmiştir. Bunların dışında bölgede tek diğten oluşan sarımsaklar “mürdük sarımsağı” olarak isimlendirilmiştir (İbret, 2005: 34).

Satış, pazarlama ve depolama

Sınıflandırıldıktan sonra satışa hazır hale gelen sarımsakların bir kısmı pazara götürülüp satılmakta diğer kısmı ise depolara götürülerek istiflenmekte ve burada muhafaza edilmektedir. Depolama adı depolarda olmakta, sarımsaklar askı halinde, karton kutularda yahut kasalarda da saklanabilmektedir. Kastamonu sarımsağının diğer sarımsaklara göre depolama ömrü daha fazla olup bu süre 10-11 ay kadardır.

Üreticilerden bazıları tarladan çıkan sarımsakları sarımsak firmalarına satmaktadır. Genellikle aile şirketlerinden oluşan bu firmalar sarımsakları daha çok zincir marketlere pazarlamaktadır.

³ http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/bahcecilik/moduller/sarimsak_yetistiriciligi.pdf, erişim tarihi: 08.10.2017

Buralara pazarlamadan önce ambalajlama işlemi yapılmakta, sarımsaklar boylarına ayrıldıktan sonra tartılarak filelenmektedir. Diğer yandan sarımsaklar seyyar olarak yol kenarında da satılmaktadır. Sarımsak üretim, satış ve pazarlamasında örgütlenme büyük önem taşımaktadır. Aşağıda ilgili bölümde daha detaylı inceleyeceği üzere Taşköprü ilçesinde sarımsak üreticilerine yönelik kooperatif, üretici birliği gibi girişimler olmuş ancak bu girişimler sınırlı düzeyde kalmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın temel amacı Taşköprü ilçesi için önemli bir istihdam kaynağı olan ve coğrafi tescil belgesine de sahip olan sarımsak üreticilerinin emek kullanım biçimlerinin araştırılarak sosyo-ekonomik durumlarının belirlenmesidir.

Araştırma evreni Taşköprü'deki tüm sarımsak üreticileridir ancak yaklaşık 4000 ailenin sarımsak üreticisi olması ve bu kişilere ulaşımın güç olması nedeniyle araştırma örneklemini; sınırlı sayıdaki sarımsak tarımı yapan ücretsiz aile işçileri, yevmiye usulü çalışan yerliler, yevmiye usulü çalışan dışarıdan gelenler, imece ödünç çalışanlar, sarımsak işletme tesisi işverenleri ve işletme tesisi işçileri oluşturmaktadır.

Çalışmada öncelikle literatür taraması yapılmış, daha sonra TÜİK verileri kullanılarak Taşköprü, Kastamonu ve Türkiye bazında kuru sarımsak göstergeleri nicel olarak verilmiştir. Çalışmanın sonraki aşamasında Taşköprü ilçesine gidilerek yerel yönetimlerden yöre hakkında bilgiler alınmıştır. Zincirleme örneklem seçim tekniği ile 22 kişiyle derinlemesine görüşme yapılmıştır. Bu görüşmeler yarı yapılandırılmış biçimde gerçekleştirilmiş, görüşmelerin süresi ise 30 dakika ile 1.30 saat arasında değişmiştir. Görüşmelerde katılımcılara verilerin araştırma amacı dışında kullanılmayacağı beyan edilerek video ve/ya ses kayıt cihazı kullanımı için onay alınmıştır.

Tarladaki çalışma saatlerinin esnek olması nedeniyle derinlemesine görüşme yapmak fabrikadaki çalışanlarla kıyaslandığında daha kolay olmuştur. Belirtilen durumdan kaynaklı sarımsak tesislerinde görüşülen kişilere, zamanlarını almamak nedeniyle, yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır. Bu katılımcılar da toplamda 15 kişidir.

Çalışma 2017 Haziran ayında başlamış, 2018 Ekim ayında sona ermiştir. Gerekli görüldüğü taktirde aynı kişi ile birkaç kere görüşme yapılmıştır. Görüşmeler ağırlıklı olarak iş saatleri içinde yapılmıştır; bunun nedeni görüşmecisi ile doğal çalışma ortamında iletişim kurulmak istenmesi ve doğal gözlem yapma imkanı bulunmasıdır. Görüşme yapılan yerler; Taşköprü

İlçesi Gizlice mahallesi, Tekke mahallesi, Alatarla Köyü ve Çördük Köyü'ndeki sarımsak işletmesi, kıraathane, tarla, ev ve sarımsak depolarıdır.

Veriler analiz edilirken öncelikle video ve ses kayıtları deşifre edilerek yazılı metin haline getirilmiştir. Araştırma öncesi hazırlanan formlar ve araştırmadan elde edilen bilgiler doğrultusunda bir sistematik geliştirilerek bulgular betimsel olarak analiz edilmiştir.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

Kastamonu Taşköprü İlçesi Gizlice mahallesi, Tekke mahallesi, Alatarla Köyü ve Çördük Köyü'nde yapılan alan çalışmasında; katılımcıların demografik özellikleri, çalışma biçimleri, cinsiyete dayalı işbölümü, sosyal güvenlik durumu, sağlık ve güvenlik durumu, örgütlenme durumu, gelir ve ücret düzeyi ile pazarlama ve satış faaliyetleri sorgulanmış ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

5.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırma örneklemini yevmiyeli işçiler (ücretli çalışan yerliler ve ücretli çalışan dışarıdan gelenler), ücretsiz aile işçileri, ödünç olarak çalışanlar, sarımsak firması işverenleri, sarımsak firması işçileri, toptancı ve satıcılar oluşturmaktadır. Buna göre;

Katılımcıların yaş ortalaması 50'dir. Yaş ortalamasının yüksek olması tarımda sık karşılaşılan bir durumdur. Bunun en belirgin nedeni; gençlerin eğitim seviyelerinin yükselmesi ile tarım sektöründen vazgeçmesi ve daha nitelikli işlere yönelmesidir. Diğer yandan köylülerin başka bir iş arama güdüsü düşüktür. Yaş ortalaması yüksek olanların eğitim seviyelerinin düşük olması nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmalarını zorunlu kılmaktadır. Bulacakları diğer işlerin sarımsak kadar gelir getirmeyecek olması, sarımsak üretiminin adeta bir alışkanlık olması gibi nedenlerle sarımsak üretimi yapılacak işlerin başında gelmektedir. Sarımsak üreticilerinin kıdem yılına bakıldığında ortalama 23 yıl çıkmıştır.

Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında % 18'i bekar, % 82'si evli olduğunu söylemiştir. Bekar olan kişilerin eğitim durumlarının lise, lisans ve yüksek lisans seviyesinde olduğu, bu kişilerin sarımsak firmalarında yönetici pozisyonunda olduğu ya da yine bu firmaların üst birimlerinde çalıştıkları tespit edilmiştir.

Katılımcıların eğitim durumuna bakıldığında % 13,6 ilkokul terk, % 50 ilkokul mezunu, % 4,5 ortaokul mezunu, % 13,6 lise mezunu, %4,5 ön lisans mezunu, % 9 lisans mezunu, %4,5 yüksek lisans mezunu olduğu tespit edilmiştir. Araştırma grubunun yaş ortalamasının yüksek olması, kırsal alanda yaşayan kişiler olmaları ve eğitim olanaklarına ulaşımın güç olması gibi nedenlerle eğitim seviyesi düşük seyretmektedir.

Araştırma bölgesindeki katılımcıların % 59'unun 1-3, % 22'sinin üçten fazla çocuğu bulunmaktadır. Katılımcıların evli olanlarından çocuk sahibi olmayana rastlanmamıştır. Bu kişileri çocuklarından kopuk tek tek bireyler olarak görmek olası değildir. Yerleşim yerlerinde çekirdek aile halinde yaşasalar bile çalışırken aile birliği esas olmaktadır.

Katılımcılara sarımsak dışı gelir kaynakları sorulduğunda % 18'i sarımsak dışında başka bir iş yapmadığını belirtmiştir. Bu kişilerin çoğu ticari amaçlı olmadan küçük ve büyükbaş hayvan sahibi olduklarını, sahip olunan hayvanların sayıca çok fazla olmadığını belirtmiştir. Yörede büyükbaş hayvan yetiştiriciliği küçükbaş hayvanlara göre daha fazla olup hayvan yetiştiriciliği toprak sahipliği ile bağlantılı olarak sürmektedir. Hayvan yemi olarak kullanılmak üzere arpa, buğday gibi tahıllar ve sebze ekimi de hemen tüm katılımcılar tarafından yapılmaktadır.

5.2. Çalışma Biçimleri

Çalışma biçimlerine bakıldığında;

Sarımsak üretiminde mekanizasyonun azlığı nedeniyle emek yoğun çalışma yapılmakta bu çalışma biçiminde ise ağırlıklı olarak kadınlar çalışmaktadır. Emek yoğun çalışma; sermaye yoğun yerine yani makine, alet ve teçhizatlar yerine emek gücünden, kas gücünden yararlanılarak yapılan çalışma biçimidir. Sarımsak tarımında dikim, sökme, çapalama ve sulama işlemlerinde mekanizasyondan yararlanılmakta, diğer tüm aşamalarında kol gücünden yararlanılmaktadır.

Diğer yandan sarımsak; merkezi olmayan, küçük aile işletmeleri tarafından çoğunlukla küçük ölçekli yapılan bir gıda üretimidir. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (1999a: 190)'nde belirtildiği gibi aile işletmeleri; ücretsiz aile emeğinin kullanıldığı ve aile içi güç ilişkilerinin üretim alanına aktarıldığı, aile ve toplumsal dayanışma mekanizmalarının yardımıyla toplum içinde tutunabilen küçük işletmelerdir. Bu işletmelerde çalışan kadınlar genellikle bir ücret almamakta, kazanç tüm aile bireylerinin geçimlerini karşılamak için kullanılmaktadır. Eştürk ve Kılıç (2016: 149)'ın da vurguladığı gibi Türkiye'de tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğu, tarımsal işlerin aile bireyleri tarafından yürütüldüğü, yabancı iş gücünden yararlanmanın söz konusu olmadığı ya da çok sınırlı kaldığı küçük ölçekli işletmelerdir. Kırsal alanda yaşayan kadınlar üretici faaliyetlerinin çok büyük bir bölümünü küçük aile işletmelerinde, ücretsiz aile işçisi olarak yerine getirmektedir.

Türkiye'de son yıllarda tarımda küçük aile çiftçiliğindeki hızlı çözülmeye rağmen halen kadınların neredeyse yarısı tarımda istihdam edilmektedir (İlkkaracan, 2010: 42). 2016 yılı TÜİK verilerine göre cinsiyete göre ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların istihdam içindeki oranı toplam olarak 11,6 dır. Bu oran erkeklerde 4,6 iken kadınlar için 26,3 tür. 2018 yılı

Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB)'nin kaydettiği verilere göre; ülke genelinde 3,1 milyonu geçen ücretsiz aile işçisinin yaklaşık 2,6 milyonunun tarımda çalıştığı bildirilmiştir. 2 milyonun üzerinde kadın, 550 bine yakın erkek ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Tarımda istihdam edilen 5 milyon 534 bin kişinin ise en büyük bölümünü 2 milyon 572 bin kişiyle ücretsiz aile işçileri oluşturmakta, tarımda 2 milyon 206 bin kişi kendi hesabına, 693 bin kişinin ücretli ve yevmiyeli, 63 bin kişi ise işveren olarak istihdama katılmaktadır. 2018 Ekim ayı verilerine göre, tarım istihdamında yüzde 84,5 olan kayıt dışılık oranı, erkeklerde yüzde 76,3'de kalırken, kadınlarda yüzde 94'e ulaşmıştır⁴

Sarımsak üretiminde aile işçiliğinin yanında dışarıdan çalışmak üzere yevmiyeli işçiler de gelmektedir. Yevmiyeli işçi; başkasının işyerinde günlük çalışması karşılığı ücretini alan, üretim sürecine genellikle el becerisini, kol gücünü ve bedenini kullanarak giren işçidir. Yevmiyeli işçiler, ücretli işçi yahut gündelikçi olarak da adlandırılmaktadır. Sarımsak Üreticileri Birliği'nden elde edilen bilgiye göre, Taşköprü'de sarımsak üretimi yapan yaklaşık 4000 çiftçinin çoğunluğu ücretsiz aile işçiliği yanında özellikle dikim, çapalama ve sökme aşamalarında yevmiyeli işçi çalıştırmaktadır.

Taşköprü'de yevmiyeli çalışan 15 kadar gurup vardır. Her gurupta ortalama 30 civarında işçi bulunmakta, bu da $15 \times 30 = 450$ civarında yevmiyeli işçi demektir. Yevmiyeli çalışan bu işçilerin de çoğu kadındır. Bu işçiler civar köylerden geldiği gibi Urfa, Boyabat'tan da gelmektedir. Suriyeli göçmenlerden sarımsak tarımında çalışan 30-40 kadar aile olduğu söylenmektedir. Göçmenlerin bazıları kalabalık aile üyeleriyle birlikte gelmektedir. Bu kişilerin nereye, ne zaman gideceklerini, ulaşım, barınma, yeme-içme gibi ihtiyaçlarını ayarlayan ve ücretleri veren kişiler işçi çavuşlarıdır. İşverenler işçileri tanımamakta, doğrudan işçi çavuşları ile muhatap olmakta ve çavuşlar aracılığıyla iş ilişkisi kurulmaktadır. Kadınlardan oluşan işçi çavuşlarına yörede daha çok başkan denmektedir. Kısacası işçi ve işveren arasındaki iş ilişkisi başkanlar tarafından yürütülmekte, işçinin ücret ve çalışma koşulları başkan aracılığıyla sağlanmaktadır.

Sarımsak üretim aşamalarında akraba ve/ya komşuluk ilişkileri de oldukça önemlidir. Bölgede ödünç iş ilişkisi ile birbirine yardım eden kişi sayısı günümüzde de fazladır. Sarımsak yetiştiriciliğinde ödünç çalışma genellikle dikim, çapalama ve sökme aşamasında olmaktadır.

⁴ <https://www.tzob.org.tr/basin-odasi/haberler/tarimin-uccretsiz-calisan-kadinlar%E2%80%A6>, erişim tarihi: 03.07.2018

Bu çalışma biçimi çoğunlukla ücret karşılığı değildir ancak karşılık esastır. Bu yöntemle işler genellikle kalabalık bir gurup tarafından sırayla ve elbirliğiyle bitirilmektedir. Örneğin; 3-5 hane bir araya gelerek önce bir tarladaki işler yapılmakta sonra diğerine geçilmektedir. Buna halk arasında kısaca “ödünç” denmektedir.

Bölgede sarımsağın işlenerek tüketicilere ulaşmasını sağlayan, sarımsağa katma değer sağlayan 22 adet işletme vardır. Bu işletmelerdeki işçilerin çoğu mevsimlik olarak çalışmakta, geçici iş ilişkisi kurulmaktadır. Bu nedenle işçi sayısında sürekli bir değişim görülmekte, bir işyerinde ortalama 15-20 işçi çalıştırılmaktadır. A işletmesi ile yapılan görüşmede işletmede çalışanların % 80'inin kadın, % 20'sinin ise erkek olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Genellikle aile şirketi biçiminde yapılandırılmış bu firmalar sarımsakları daha çok zincir marketlere pazarlamaktadır. Buralara pazarlamadan önce sarımsak sapları ve pürçekleri kesilerek ambalajlama işlemi yapılmakta, sarımsaklar boylarına ayrılıp tartılarak filelenmektedir. Firmalarda sapların kesimi, dişlere ayrılması, dişlerin fırında ısıtılması, soyulması ve soyulanların yıkanarak paketlenmesi ve nihayetinde soğuk hava depolarına konulması işlemlerini genellikle kadınlar yapmaktadır. Erkek işçiler ürünlerin araca yüklenmesi ve nakliyat işlerinden sorumlu olmakta bir de dişleme aşamasında yoğun olarak çalışmaktadır.

5.3. Cinsiyete Dayalı İşbölümü

Cinsiyete dayalı işbölümü toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmakta, kadına biçilen roller nedeniyle kadın ev işleri ve bakım işlerinden sorumlu görülmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü kadınları ev işleri ve çocuk bakımından sorumlu görmektedir. Kentten farklı olarak kırdaki kadınlar ev işleri ve çocuk bakımına ek tarımsal üretim faaliyetlerini de gerçekleştirmektedir. Bu yapılanma içinde üretim ilişkilerinin en altında kalan kadın emeği tarım sektöründe sömürüye açık hale gelmektedir (Candan ve Günel, 2013: 100). Aile işçiliği biçiminde gerçekleşen üretim aşamalarında çoğunlukla kadınlar çalışmakta, dağıtım ve pazarlama işlerini ise erkekler yapmaktadır. Emek yoğun üretimi kadınlar sağlarken, erkekler daha çok iletişim gerektiren işleri yapmaktadır.

Taşköprü'de yapılan alan çalışmasında sarımsak yetiştiriciliğinde cinsiyete dayalı işbölümü de araştırılmıştır. Sarımsak üreticilerine yemek yapma-hazırlık, bulaşık yıkama, ev temizliği, giysilerin yıkanması, ütülenmesi ve bakımı, konutla ilgili tamir ve bakım, telefon su elektrik vb. faturaların ödenmesi, çocuk bakımı, yaşlı bakımı, engelli bakımı gibi aktivitelerin kimler tarafından yapıldığı sorulmuştur. Buna göre; erkeklerin bahçe temizliği ve düzenlenmesi, konutla ilgili tamir ve bakım işlemleri ile telefon, su, elektrik vb. faturaların ödenmesi, banka işleri gibi kısa süreli işler yaptıkları belirtilmiştir. Kadınlar ise boş zamanlarının olmadığını,

yemek yapma, çamaşır ve bulaşık yıkama, ütü yapma, ev temizliği gibi ev içi sorumlulukların yanında çocuk, yaşlı, engelli bakımı gibi bakım hizmetlerin de kendilerine yüklendiğini belirtmişlerdir. Kadınlar yoğun iş yükü karşısında kendileri için yeterli zamanı ayıramazken erkeklerin boş zaman faaliyetlerinin daha fazla olduğu bilinmektedir. Erkekler boş zamanlarını gezerek ve dinlenerek geçirebilirken kadınlara böyle bir zaman tanınması güç görünmektedir.

5.4. Sosyal Güvenlik Durumu

Türkiye’de sosyal güvenlik kapsamında olmayan vatandaşların en yoğun olduğu sektör tarımdır. Tarım sektöründe çalışanların gelir düzeyinin düşük olması nedeniyle özellikle kadınların sosyal güvenlik primlerini ödemeleri güçleşmekte, sigortadan yararlanma ve hak kazanma koşullarını sağlamaktan uzak ve sağlık hizmetlerine katılım paylarını ödeme gücünden yoksun kalmaktadırlar. Zirai tarımda çalışanların yüzde 90’ından fazlası herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı değildir. Kadınlar ancak eşlerinin sosyal güvencesi olduğu takdirde bağımlı olarak sisteme dahil olmaktadır (Eştürk ve Kılıç, 2016: 150).

Kayıt dışı çalışma; enformal istihdam biçimlerinde sıklıkla görülen, yasal düzenlemelerin dışında kalan, yetkili kurumlara bildirilmemiş ve bu yüzden iş ve sosyal güvenlik mevzuatının uygulanmadığı, sosyal hakların yetersiz kaldığı, işçilerin ise çoğunlukla geçimlik ücrete razı olduğu çalışma biçimidir. Küçük aile işletmelerinde ücretsiz çalışan aile işçileri, yevmiye usulü çalışan işçiler çoğunlukla kayıt dışı çalışma sergilemektedir. Bu çalışanlar sosyal güvenlik kurumuna neredeyse hiç bildirilmemektedir. SGK 2017 verilerine göre Kastamonu, Sinop, Çankırı bölgesindeki kayıt dışı istihdam oranı % 55,15’tir.

Sarımsak üretim, pazarlama ve satış işlemlerinin yapıldığı işletmelerin küçük ve orta ölçekli işletmeler olması ekonomik değişimlerden çok çabuk etkilenmesi ve bu etkiyi daha derin yaşamalarına sebep olmakta, sarımsaktaki fiyat dalgalanmalarıyla mücadele güç olmaktadır. Firmaların maliyetlerini düşürmek amacıyla kayıt dışı işçi çalıştırma yoluna gittikleri görülmektedir. Sarımsak işçilerinin eğitim seviyelerinin düşük olması, haklarını yeterince bilmemeleri, vasıfsız işgücünü oluşturmaları ve buldukları bölgedeki iş olanaklarının azlığı gibi nedenlerden dolayı kayıt dışı çalışma yaygındır. Bu çalışma biçiminin tarım sektöründeki yaygınlığı gözetildiğinde alanda karşılaşılan durum şaşırtıcı değildir.

Sarımsak üreticisi köylülerin tamamına yakını (yöre için ortalama 2 dekar araziden daha çok sarımsak yetiştirenler) yevmiyeli işçi çalıştırmaktadır. Yukarıda değinildiği gibi bu işçilerin tamamının sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Bu kişilerin; tarla sahipleri tarafından sosyal

güvenlik kayıtlarının yapılmaması ve primlerinin yatırılmaması kayıt dışı çalışmalarını doğurmaktadır. Mevsimlik tarım işçileri olarak çalışan bu yevmiyeli işçiler köylerdeki geleneksel yapı içinde kayıt dışı çalışmayı doğal karşılamaktadır. Tarımın doğası gereği, geçimlik ücretle çalışmaya razı çok sayıdaki yevmiyeli işçi bu sistemle bütünleşmiş durumdadır.

Diğer yandan yöredeki köylerde hemen her evde bir tane de olsa tarım sigortalısı bulunduğu belirtilmiştir. Bu kişiler, 5510 sayılı sosyal sigortalar ve genel sağlık sigortası kanunu 4/1 a tarım sigortalıları (ek 5) kapsamındaki tarımsal faaliyette bulunan süreksiz çalışan kişiler, sigorta primi ödeyerek sisteme dahil olmaktadır. 4/1 b kapsamında tarımsal faaliyette bulunanlar ise kendi hesabına çalışanları oluşturmaktadır. Bu çalışanlar bağlı oldukları ziraat odalarınınca, ziraat odası bulunmayan yerlerde ise il/ilçe tarım müdürlüklerince veya kendileri tarafından Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirilmektedir. Tarım sigortalılarının 2018 yılı için aylık 25 gün üzerinden prim ödemeleri gerekmektedir⁵

Ek 5 tarım sigortalılığı, emeklilik yönünden malullük, yaşlılık ve ölüm sigortasını, kısa vadeli sigorta kolları bakımından iş kazası ve meslek hastalığı sigortasını, sağlık yardımları yönünden genel sağlık sigortasını kapsamaktadır. Ayrıca sigortalı olan kişinin bakmakla yükümlü olduğu eş, çocuk, anne ve baba da sağlık yardımlarından yararlanabilmektedir⁶

Sarımsak sektöründe kamu yatırımı bulunmamakta, özel sektörde sarımsak işleme, yıkama, paketleme, lojistik gibi hizmetler veren tesisler bulunmaktadır. Taşköprü İlçesindeki 22 adet tesisin her birinde ortalama 15-20 kişi çalışmaktadır. Bu tesislerde çalışanlar genellikle asgari ücretle, sosyal güvenceli, görece daha modern toplumsal yapı içinde yer almaktadır. Burada çalışan kişilerin sigortalılıkları 4/1 a kapsamında tarımsal faaliyetlerde hizmet akdi ve sürekli çalışanların sigortalılıkları statüsünde değerlendirilmektedir. Yaz dönemini kapsayan Haziran-Eylül aylarında sarımsak üretiminde daha fazla işgücü gerektiği için geçici süreli işçiler çalıştırılmaktadır. Bu kişiler 2008 yılından itibaren ancak isteğe bağlı sigorta primi ödeyerek sigortalı olarak kabul edilmektedir.

⁵ http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/calisan/tarim_calisanlarin_sigortaliliklari/4_1_a_kapsami, erişim tarihi: 20.10.2018

⁶ <http://www.isvesosyalguvenlik.com/ek-5-tarim-sigortasi-sartlari-ve-avantajlari/>, erişim tarihi: 10.10.2018

5.5. Sağlık ve Güvenlik Durumu

Tarımdaki yapısal dönüşümle bir yandan modern tarım işletmeleri yaygınlaşırken bir yandan da geleneksel aile tarım işlerine yeni üretim teknikleri katılmaktadır. Tarımda yeni üretim tekniklerinin, makine, araç gereç ile kimyasalların çalışan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri yeterince bilinmemektedir (Kapar, 2015: 185).

Tarım sektöründe karşılaşılabilecek sağlık ve güvenlik problemleri çok çeşitlidir. Tarım çalışanlarında sıklıkla görülebilen veya gelişebilen hastalıklar, yaralanmalar ve kazalardan bazıları: Araç, alet, traktör ve tarım makinelerinin kullanımından kaynaklanan ölüme veya uzuv kaybına sebep olabilecek ciddi mekanik riskler, solunum yolu hastalıkları, dermatolojik hastalıklar, toza maruziyet, gürültü maruziyeti ve işitme kayıpları, ağır kaldırmak, tekrarlayan hareketler gibi ergonomik problemler ve ortaya çıkan kas iskelet sistemi hastalıkları (KİSH), aşırı sıcak/soğuk vb. olumsuz iklim koşulları altında çalışma, psiko-sosyal etmenler ve stres olarak sayılabilir. Tarım sektöründe görülen ölümlü iş kazalarının nedenlerinden bazıları; ulaşım (araç altında kalma veya aracın ters dönmesi), yüksekten düşme, hareket eden veya düşen cisimlerin çarpması, boğulma, hayvancılıkla ilgili ölümler, makinelerden kaynaklanan ölümler ve elektrik kaynaklı ölümlerdir (ÇSGB, 2016: 12).

Risklere karşı sağlanacak sosyal koruma uygulamaları hayati önem taşımaktadır. İş kazası ve meslek hastalıkları açısından sosyal koruma; mesleki risklerin ortadan kaldırılmasına yönelik iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları ile meydana gelen zararın tazminini sağlamaya yönelik sosyal sigortalar ve sosyal yardım uygulamaları biçimindedir. İş kazası ve meslek hastalığı meydana gelmeden önce sağlanacak önlemlerin öncelikli olması, riskleri ortadan kaldırmaya yönelik uygulamalar birincil olmalıdır. Bu uygulamalardan bazıları; iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili risklerin tespiti, bu risklerin ortadan kaldırılması için çalışanın bilinçlendirilmesi, eğitim, kişisel koruyucu malzeme sağlanması, makine bakımı vs. gibi gerekli önlemler ve iş sağlığı ve güvenliği denetim sisteminin geliştirilmesidir (Karadeniz, 2012: 28).

Araştırmada sarımsak üretiminden kaynaklı kronik bir sağlık problemi sorunu yahut bir meslek hastalığı tespit edilmemiştir. Katılımcılar toza maruz kaldıkları, sarımsağın keskin kokusundan rahatsız oldukları, çapalama işleminin zor olduğu gibi kişisel ve teknik sorunlar dışında işten kaynaklı bir sorun olmadığını söylemiştir. Ancak alan çalışması sırasında iş sağlığı ve güvenliği açısından son derece önemli olan riskler gözlemlenmiştir. Bu riskler; solunum yolu ve cilt rahatsızlıklarına neden olabilecek ilaçlar gibi bazı kimyasallar ile sürekli olarak sarımsak tozuna maruz kalma, uzun süre güneşte çalışma, böcek ısırılmaları gibi sorunlardır. Diğer tarım

çalışanlarında olduğu gibi ergonomik koşulların yetersizliğine bağlı, uzun süre aynı işi yapmaktan kaynaklı kas hastalıkları görülme riski vardır. Örneğin çapalama elle yapıldığında sürekli tekrar gerektiren bir iş olduğu için dinlenme arası olmadığında riskli bir üretim aşaması olmaktadır.

Araştırmada tarlada çalışanların beslenmesi, ulaşımı, dinlenme süreleri ve temizlik koşulları da araştırılmıştır. Buna göre;

Yöredeki çalışma koşulları incelendiğinde sarımsak işçilerinin diğer tarım çalışanlarına göre daha iyi durumda olduğu gözlemlenmiştir. Gizlice mahallesi muhtarı kişisel görüşmemizde işçilere sabah 10’da hafif bir kahvaltı verildiğini (kahvaltı soluğu), saat 12-13 arası öğle yemeği, saat 17.00 gibi ikindi öğünü verildiğini dile getirmiştir. Yine bir katılımcı “çalışanların beş çayı var. Görsen sen kral gibi yaşıyola, biz hizmetçi oluyoz yanlarında (gülüyor) ah kızım nele var pastalar börekler zeytin peynir domates salatalık yumurta ne varsa...12’de yiyola yemeği 5’e kadar acıkıyola onlan da belki de yatıyola yerlerine bir daha eve varınca” demiştir.

İşçilerin sabah 8, akşam 18.30 arası çalıştığını, dikimde havanın erken kararması ile işi bıraktıkları belirtilmiştir. Buna karşın; çalışma süresi içinde kişinin ücretli izin alması söz konusu değildir. Nadiren de olsa birkaç saatliğine izin verilmesi işçi çavuşunun elindedir. Dolayısıyla hasta olup gelmeyen işçiler o günün ücretini alamamaktadır.

Ulaşım barınılan yerin uzaklığına bağlı olarak traktörle, dolmuşla ya da yürüyerek sağlanmaktadır. Ücretli çalışan yerli işçiler genellikle işe yakın yerlerde oturdukları için işverenler tarafından traktörle alınmakta yahut yürümektedir. Urfa gibi dışarıdan gelen az sayıdaki ücretli işçinin ulaşımı da yerli işçiler gibidir; zira bu işçiler, fazla miktarda sarımsak diken işverenler tarafından onların boş evlerinde ikamet etmekte, ulaşım gibi barınma da işveren tarafından sağlanmaktadır. Bunun yanında Kastamonu’nun merkezi ve çevre ilçelerden de işçi getirenler olmakta, işverenler bu kişileri sabah alıp akşam da evlerine bırakmaktadır.

İşe geliş gidişlerde traktör/minübüs kazaları olabilmektedir. Örneğin, Temmuz 2017’de sarımsak işçilerini taşıyan minübüs ile üzerinde traktör bulunan bir çekicinin kaza yapması sonucu ölüm ve yaralanmalar olmuştur⁷. Yine Kasım 2017’de sarımsak işçilerini taşıyan minübüs kayalıklara çarpmış ve yaralanmalar olmuştur⁸.

⁷ Bkz <https://www.haberler.com/tarim-iscilerini-tasiyan-minibus-ile-cekici-9870614-haberi/>, erişim tarihi: 20.11.2017

⁸ Bkz <https://www.haberler.com/tarim-iscilerini-tasiyan-minibus-kayalıklara-10221842-haberi/>, erişim tarihi: 20.11.2017).

Tarladaki çalışma koşulları gözetildiğinde kuşkusuz tuvalet olması söz konusu değildir. Temizlik ve hijyen koşullarından uzak bir şekilde tuvalet ihtiyacının karşılanması özellikle kadınların sağlık ve güvenliği açısından sıkıntılı bir durumdur.

Sarımsak üreticilerinden bazıları zaman zaman güvenlikle ilgili sıkıntıları olduğunu dile getirmiş, sarımsak fiyatının yüksek olmasını fırsat bilen hırsızların tarladan ürünlerini çaldığını söylemiştir. Sarımsak hırsızlığı medyada da çeşitli haberlere konu olarak “Taşköprü Sarımsağı için Gece Nöbeti”⁹, “Tarlada Tüfekli Sarımsak Nöbeti”¹⁰, “Beyaz Altın’a Gece Nöbeti”¹¹ başlıklarında gündeme gelmiştir. Bu gibi durumlarda üreticiler traktör ve otomobillerinin içinde uyuyarak ürün güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır.

Taşköprü ‘deki sarımsak yetiştiricilerinin çoğu tarlada kişisel koruyucu malzemeleri (şapka, eldiven, güneş gözlüğü, güneş kremi) kullanmaktadır. Diğer yandan 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile tarım çalışanları iş sağlığı ve güvenliği yasal haklara sahip olmuştur. Temel amaç koruyucu ve önleyici anlayışla çalışanların iş kazası veya meslek hastalığına maruz kalmasının önüne geçilmesi, risklerin minimize edilmesi ve refahın artırılmasıdır (ÇSGB, 2016). Ancak mevzuatın etkin bir biçimde uygulanmasını engelleyen faktörlerin başında kayıt dışı çalışma gelmektedir. Kayıt dışı çalışanlar iş ve gelir güvencesi olmaksızın, sendika ve örgütlenmeden uzak, kanuni yasal çalışma sürelerini aşan sürelerle çalıştıkları gibi hastalık, iş kazası ve meslek hastalıkları riskine karşı daha korumasız durumdadır.

5.6. Örgütlenme Durumu

Bu bölümde toplumsal bütünleşmenin bir aşaması olarak sarımsak üreticilerinin örgütlenme durumları incelenmiştir. Genel olarak tarım sektörüne bakıldığında örgütsel davranışların diğer sektörlere göre daha farklı olduğu, tarımda örgütlenmenin özgüllüğü dikkat çekmektedir. Bu durum kuşkusuz sarımsak üreticileri için de geçerlidir.

Tarımsal örgütlenme, İŞKUR’a benzer nitelikte işçilerin iş bulmasını, işçi-işveren arasındaki ilişkiyi yürütmesini, işçilerin ücret ve çalışma koşullarının belirlenmesini sağlayacak bir iş aracılığı kurumu yaratmıştır. İşçiler üzerinde etkin olan işçi çavuşları iş örgütlenmesini sağlamaktadır. Gerek işyerinde gerekse barınılan yerde düzenin sağlanması, işin organize

⁹ Bkz <https://www.haberler.com/taskopru-sarimsagi-icin-gece-nobeti-9813793-haberi/>, erişim tarihi: 28.11.2017

¹⁰ Bkz <http://www.milliyet.com.tr/tarlada-tufekli-sarimsak-nobeti-kastamonu-yerelhaber-916096/>, erişim tarihi: 28.11.2017

¹¹ Bkz <http://www.aciksoz.com.tr/gundem/beyaz-altina-gece-nobeti-h11968.html>, erişim tarihi: 28.11.2017

edilmesi görevleri işçi çavuşuna aittir. Bu kişiler işçilerin birinci bilgi kaynağı olup işverenlerin aksine işçilerle yüz yüze ilişkileri olmaktadır.

Örgütsel tutum ve davranışlarda bulunan ve bu konuda kimi kavramlar hakkında bilgi sahibi olan tarım çalışanları, haksızlığa karşı birleşme tutum ve davranışında anlamlı bir uyum göstermemektedir. Burada işçi çavuşunun yönlendirmesi önemli olmakta, çalışanların yönlendirmeye pek de bilgi sahibi olmadan uydukları görülmektedir. Bu ilişki içinde kuşkusuz göze çarpan eksiklik tarım işçilerinin gerçek bir örgütlenmesinin olmamasıdır (Şeker, 1986: 138).

Yörede Sarımsak Üreticileri Birliği kurulmuş ancak 2018 yılındaki bireysel üye sayısı 35 kişi ile sınırlı kalmıştır. Yol kenarında satış yapan üreticilerle yapılan görüşmede, katılımcıların neredeyse tamamı örgütlenme olmadığını söylemiştir. Bir katılımcı örgütlenme ile ilgili bilgisinin olmadığını şöyle özetlemiştir: “Örgütlenme pek anladığım bir şey değil benim de, insanların bilinçlendirilmesi gerek önce. Biz anca dikiyoruz, çıkarıyoruz, temizliyoruz, satışa hazır hale getiriyoruz. Bizimki arka plan işte...”. Bir başka katılımcı örgütlenme bilinci eksikliğini “Valla abla ben bilmiyorum ben cahilim, örgütlenme bilmiyorum” diyerek ifade etmiş, diğer bir katılımcı ise “En büyük sorun kooperatif olmaması. Belirli fiyat olması gerek, taban fiyatı yok, örgütlenme olsa böyle olmaz” demiştir.

Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (1999b: 69)’nün belirttiği gibi, özellikle kırsal kesim kadınına örgütlenme bilincinin yerleştirilmesiyle tek başına gelir getirici faaliyetlere yönelemeyen kadının aile dışı bir örgüt olan kooperatifler aracılığıyla, örgütlenmenin sosyal ve ekonomik yararları sayesinde, bunu daha kolay gerçekleştireceği düşünülmektedir. Aktif katılımın sağlanabilmesi için örgütlü davranışın teşvik edilmesi gerekli görülmektedir.

Sarımsakta örgütlenmenin sağlanması; birlik ve kooperatifler oluşturulması üreticilerin örgütlü bir şekilde hareket ederek sarımsak üretim- tüketim dengesini sağlaması, çalışma koşullarının düzenlenmesi, ürün- fiyat- kalitede uygun denetimin sağlanması, üreticilerin bilinçli davranış sergilemesi için, üreticiye danışmanlık veren hizmetlerin yapılması için gereklidir. Üretici kooperatifleri ve üretici birlikleri şeklinde oluşturulan örgütlenme üretim satış ve pazarlamadan kaynaklanan sorunların çözümü için bir çare olabilmektedir.

5.7. Gelir ve Ücret Düzeyi

Kırsalda cinsiyet eşitsizliğine bağlı olarak kadınlar yoksulluğu erkeklere oranla daha yoğun yaşamaktadırlar. Bu durum kadınların hane içindeki konumları ile ilişkilidir. Özellikle kadınların hiyerarşinin altında yer aldıkları aile ilişkilerinde ekonomik kaynaklara ilişkin

paylaşımlar rasyonel kararlar içermemektedir. Hane içindeki gelir ve kaynakların eşit bir biçimde paylaşılmaması, hane içindeki gelir üzerinde kadının kontrol yetkisinin olmaması, hane içindeki emeğin belirli bir bedelinin olmaması yani kadının ev içi emeğinin görünmez olması kadının yaşadığı yoksulluk ve ekonomik şiddetin nedenleri arasında görülebilir (Kan, 2016: 56). Ücretsiz aile işçiliği biçiminde çalışan kadınların ellerine doğrudan bir ücret geçmemesi yani emeğinin karşılığını doğrudan alamıyor olmaları hane içi gelir kaynaklarının eşit bir biçimde paylaşılmadığının bir göstergesidir.

Diğer yandan 2017 yılı TÜİK Kendi Hesabına ve İşverenler Araştırma Sonuçlarına göre tarımda kendi hesabına veya işveren olarak çalışanların son 12 ayda karşılaştıkları zorluklar tespit edilmiştir. Buna göre; bu kişilerin çok az gelir elde ettiği dönemlerin olması, üretilen mal ve hizmetin fiyatını belirlemede etkisinin az olması, işinde finansman sorunu yaşaması, iş olmadığı dönemlerin olması, müşterilerin ödemelerini geciktirmesi veya hiç ödeme yapmaması, hastalandığında gelirinin olmaması, bürokratik zorluklar gibi maddi unsurlar belirlenmiştir¹²

Üretimin dikim, çapalama, sökme ve demetleme aşamaları çok meşakkatli olduğu için aile üyelerinin yanında ücretli işçiler de çalıştırılmaktadır. Sarımsak işçisi olarak çoğunlukla kadınlar çalışmakta ancak erkek ve kadın birlikte çalıştıklarında da eşit ücret almaktadır. Kastamonu'da ortalama 20.000 dekar arazide sarımsak tarımı yapılmaktadır. 1 dekar arazide üretim için ortalama 30 işçi istihdam edilmektedir. Yevmiyeli olarak çalışan bu işçilerden kadınlar emeklerinin nakdi karşılığını kendileri almaktaysa da gelirin kullanımında doğrudan söz sahibi olmamaktadır.

Taşköprü İlçe Tarım Müdürlüğünden elde edilen bilgiye göre; 2016 yılı için 1 işçi yevmiyesi 50 TL'dir. İstihdamın % 40'ı kendi % 60'ını dışarıdan işgücü ile sağlanmaktadır. 20.000 dekar x 30 işçi = 600.000 işgücü gerektirmektedir. Dışarıdan karşılanan 360.000 işgücü ve aile işgücü 240.000'dir. Yakıt, Nakliye, Gübre vb. unsurlar yöre ticaretine canlılık getirmektedir. İl genelinde 360.000 işgücü x 50 TL= 18.000.000 TL piyasaya sıcak para akışı sağlamaktadır.

Ücretler hane reisi tarafından iş bitiminde çavuşlar aracılığıyla verilmektedir. 2017 yılında verilen ücretler bölgede 60-70 TL civarındadır. Sarımsakta yevmiyeli çalışanlara verilen ücretler, üretim aşamalarının süresi ve çalışmanın zorluğu ile bağlantılı değişebilmektedir. Örneğin; dikim aşaması 60 lira diğer aşamalar 65 lira olarak belirlenmiştir. Dikimden sonra çalışma süreleri uzadığı için ücretlerin de arttığı söylenmiştir. 2018 yılı için yevmiye 70-80 TL

¹² <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24917>, erişim tarihi: 29.03.2018

civarındadır. Göçmen işçiler de yerli işçilerle aynı ücreti almakta yörede ayrımcı tutum sergilenmemektedir.

Taşköprü'deki çiftçilerin bu ürünü seçme nedenleri sorulduğunda “yerel üretim olması, yöresel bir ürün olması, maddi gelir getirmesi, yapacak başka bir iş olmaması” gibi nedenler sıralanmıştır. Sarımsak firması işverenlerinden birisi soruya “ürettiğini satma, sattığını üret bizim sloganımız bu” şeklinde yanıt vermiş, diğer bir yönetici ise sarımsaktan elde ettikleri gelirin diğer ürünlere oranla ortalama 5 kat daha fazla olduğunu bu nedenle üretim için bu ürünü tercih ettiklerini söylemiştir. Yevmiye usulü çalışan bir işçi ise “karın tokluğuna çalışıyoruz asgari ücretle girsem daha iyi ama iş yok” demiştir. Tarladaki işveren “Sarımsak pahalı gibi görünüyor ama değil, bir kilo muza verdiği para ile aynı. Muz hemen biter ama sarımsak 1 sene yeniyor. Kadınlar akşama kadar bağlama 50 kilo anca yaparlar. Kendi kadının daha fazla yapar ama işçiler o kadar anca yapar” ifadesini kullanmıştır. Diğer bir katılımcı ise “Taşköprü'de sarımsak üreten çiftçinin refah seviyesi, diğer ilçelere ve sarımsak ekilmeyen dağ köylerine göre daha yüksektir. Sarımsak Taşköprü için “beyaz altın” olarak adlandırılır” demiştir.

5.8. Pazarlama ve Satış

Sarımsağın pazarlamasına bakıldığında; sarımsak semt pazarlarında, pazar yeri bulamayan üreticiler tarafından seyyar olarak sokaklarda, üretici pazarlarında yahut toptan olarak meyve ve sebze hallerine ya da parakende şirketlere satılmaktadır. Pazar dışı seyyar satışın gıda güvenliği ve kontrolü açısından sakıncalı ve güvencesiz olduğu söylenebilir. Üreticinin geçim kaynağı haline gelen bu sistem yasak olmasına rağmen tüketici tarafından memnuniyetle karşılanmakta ve idari-mali ceza olmasına rağmen sürdürülmektedir (Serçinoğlu ve Bektaş, 2014: 19).

Boylarına göre sınıflandırılan sarımsaklardan genellikle küçük boy sarımsaklar daha önce satışa sunulmakta, iri boy sarımsaklar ise daha çok tercih edildikleri için en son pazara çıkarılmaktadır. Sarımsak bitkisi kurutulmuş olarak ve taze sarımsak olarak satıldığı gibi sarımsak tozu, sarımsak suyu, sarımsak püresi, sarımsak tableti vd. biçiminde de piyasaya sunulmaktadır. Genç'in belirttiği gibi; piyasada sarımsak yoğun olarak örgü sarımsak, file sarımsak, diş sarımsak, doğranmış sarımsak şeklinde ve ezilmiş kıyılmış biçimde zeytinyağı ve soya yağı gibi yan ürünlerle de satışı yapılmaktadır. Bunun yanında tütsülenmiş sarımsak ve sarımsak turşusu kullanım alanlarındadır (Genç, 2012: 29). Örgütlenmenin olmaması nedeniyle pazarda oluşan fiyat tamamen tüccarların insiyatifindedir.

Sarımsağın kilosu iriliğine ve kalitesine göre değişmektedir. Bu fiyat 2017 yılında bölge için 2,5 TL ile 10 TL arasında değişmektedir. Satışlar pazara göre belirlenmekte, sabit bir rakam verilmesi mümkün olmamaktadır. Nihayetinde fındık, şeker pancarı, buğday gibi sarımsağın bir taban fiyatı bulunmamaktadır. Bu nedenle sarımsağın fiyatı günden güne değişebilmekte, fiyat konusunda bir belirsizlik olmaktadır. Araştırma yaptığımız zaman 1 kilo sarımsağın ortalama maliyetinin tohum hariç 2,5 lira olduğu söylenmiştir.

İlgili bölümde belirtildiği gibi sarımsaktaki ihracat oranları ithalat oranlarının çok gerisindedir. İthalatta neredeyse tamamı Çin'den gelmektedir. İthalatın fazlalığı; mazot, gübre, işçilik maliyetinin düşük olması dolayısıyla fiyatın da düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum yabancı sarımsağı yerli sarımsağın önüne geçirmektedir. Taşköprü sarımsağı çok kaliteli olmasına rağmen pazarlama, örgütlenme eksiklikleri nedeniyle dış piyasaya açılmamış, iç piyasada dahi yeterli alıcı bulamamıştır. 2017 yılında üretim miktarındaki fazlalık nedeniyle üreticiler sarımsakları ırmaklara dökmüşlerdir.

Alan çalışmasında yapılan görüşmelerde üreticilerin neredeyse tamamı Taşköprü'de yetiştirilen sarımsakların Çin ve Maraş menşeli olanlarının da yetiştirildiğini ve bunun Taşköprü sarımsağı olarak satıldığı için adlarını kötülediğini dile getirmiştir. Taşköprü sarımsağı dışındaki sarımsakların bölgede üretiminin yasaklanması için gerekli tedbirlerin alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Üreticiler Maraş ve Çin sarımsaklarının Taşköprü sarımsağına göre bir ay kadar erken olduğunu bu nedenle bazı çiftçilerin bu sarımsağı ektiklerini söylemiştir. Taşköprü sarımsağının Haziran sonu Temmuz başı gibi hasat edilip satışa sunulduğu, bundan önceki aylarda satılan sarımsakların Taşköprü sarımsağı olmadığı yahut bir önceki yılın hasatları olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan “Taşköprü sarımsağını diğer sarımsaklardan nasıl ayırabiliriz?” sorusuna ise “Çin ve Maraş sarımsaklarının çok iri olmasından” ve “Taşköprü sarımsağına göre dişlerinin muntazam sıralı olmamasından” yanıtları vermişlerdir. Diğer yandan Taşköprü sarımsağını diğer sarımsaklardan ayıran en önemli özelliği aromasının oldukça yoğun olmasıdır. Bazı çiftçiler toprak yapısına bağlı olarak ekilen diğer sarımsakların da birkaç yıl sonra görünümünün Taşköprü sarımsağına benzediğini söylemişlerdir. Bir üretici “Bölgedeki toprakların selenyum bakımından zengin olması burada ekilen tüm sarımsakları özellikli kılmaktadır ancak tadı Taşköprü sarımsağımızın başkadır” demiştir.

Taşköprü-Germeç yolundaki satıcıların sayısı günden güne değişse de alan çalışması yapıldığı sırada yaklaşık 150 seyyar satıcı bulunmaktadır. Bu satıcıların çoğu kendi ürettikleri ürünleri satmaktadır. Derme çatma satış tezgahlarında satışa sunulan sarımsaklar yoldan geçen

alıcılarını beklemektedir. Yol kenarındaki toptan satışları çoğunlukla kadın ve erkek birlikte; Ankara, İzmir, İstanbul gibi büyük şehirlerden gelen tüccarlara yapmaktadır.

Sarımsaklar haftanın iki gününde; Salı günü Taşköprü pazarında, Perşembe ise Germeç pazarında satışa çıkmaktadır. Bunun dışında haftanın diğer günlerinde tüccarlar köylere giderek üreticilerden sarımsak satın almakta ve pazarda toptan satış yapmaktadır. Çiftçiler büyük oranda sarımsağı toptan pazarlamaktadır. Taşköprü’de paketleme yapan tesisler de bulunmaktadır. Üreticilerin yanında dışarıdan gelen tüccarlar ve bu tesisler bu sarımsakları alarak işlemekte yahut işlemeden doğrudan pazarda satışa sunmaktadır. Kadınlar genelde meyve sebze gibi ürünleri satmakta, erkekler ise genellikle sarımsağın pazarlanması ve satışından sorumlu olmaktadır. Kadınlar emek yoğun üretim aşamalarında çalışmakta ve ev işleriyle uğraşmaktadır. Sarımsak tarımında tarlanın hazırlanması, ilaçlanması, gübrenmesi gibi bakım işlemlerinde ve çıkarmasında makine kullanılmaktadır. Sermaye yoğun üretim aşamalarında ise erkekler çalışmaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sarımsak üretim aşamaları; tohum yataklarının hazırlanması, tohum ekimi, çapalama, sulama, ilaçlama, gübreleme, sökülme, kurutma, ayıklama, demetleme, sınıflama gibi çeşitli aşamaları kapsayan emek yoğun bir süreci gerektirmektedir. Bu aşamalarda ücretsiz aile emeği olarak kadınlar hemen her aşamasında çalışmakta, çocuklar yaz tatili sürecinde çalıştıkları için okullarını aksatmadan ailelerine yardım etmektedir. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar ek herhangi bir işte çalışmamakta, sadece sarımsak tarımı yapmaktadır. Bu nedenle kendilerine ait bir sosyal güvenceleri bulunmamakta, eşleri üzerinden sisteme dahil olmaktadır.

Sarımsağın tarladaki aşamaları bittikten sonra nakliye, pazarlama ve satış gibi işlemleri çoğu kendi hesabına çalışan, tarla sahipleri yapmaktadır. Sarımsak genellikle aile işi olduğu için bu işi devam ettirme güdüsü yüksek seyretmektedir. Diğer yandan bazı işverenler başka bir işte çalışmayı istememekte yahut istese bile yörede tarım dışı faaliyet alanının kısıtlı olması nedeniyle farklı sektörde çalışmak güç olmaktadır. Tarım sektörü için ise yörede en çok gelir getirici faaliyet sarımsak üretimidir.

Sarımsak işlenmeden parakende yahut toptan olarak pazarlarda, seyyar ya da yol kenarlarında satılabildiği gibi sarımsak işletmelerine de satılmaktadır. Sarımsak işletmeleri genellikle aile işletmeleri olarak küçük ölçekli kurulmakta, bu işletmelerdeki işçi sayıları mevsime bağlı değişkenlik göstermektedir. İşletmede çalışan işçiler, sigortalı ve asgari ücretle geçimlerini sağlamakta; tarlada çalışan işçilere göre görece daha iyi şartlarda çalışmaktadır.

Taşköprü’de makinalı tarıma geçilmemesi maliyeti yükseltmektedir. Dikim, sökme ve çapalama aşamasında makine kullanılabilir ancak Taşköprü’de makinadan ziyade emek yoğun bir çalışma sergilenmektedir. Bu nedenle işverenler işçi bulmada sıkıntı yaşamaktadır. Gençlerin tarımsal politikalar yüzünden tarım yapmaya istekli olmaması ve okulu bir kaçış yolu olarak görmeleri nedeniyle aile işçiliğinin yanında dışarıdan işçiye duyulan gereksinim artmaktadır. Sarımsak üretiminde işgücü ihtiyacı en fazla olan aşamalar çapalama ve sökümdür. Bu nedenle bu aşamalarda tarla sahipleri yerli ve dışarıdan gelen yevmiyeli işçiler ile birlikte çalışmaktadır. Yevmiye usulü çalışan yerli ve yabancı işçiler işveren yerine doğrudan işçi çavuşları ile iletişime geçmekte, işçilerin işe alınmasından ücret ve çalışma koşullarına kadar her şey işçi çavuşları aracılığıyla karşılanmaktadır. İşçilerin istek, öneri yahut sorunları işçi çavuşuna bildirilmektedir. Yörede işçi bulmada sıkıntı yaşanmasına rağmen yabancı işgücünden yararlanma sınırlıdır. Bunun nedeni olarak ulaşım maliyeti, konaklama sıkıntısı ve toplumsal bütünleşmedeki sıkıntılar olarak gösterilebilir.

Sarımsak tarımında ödünç imece usulü; insanların küçük gruplar halinde bir arada yaşadığı, komşuluk ve akrabalık ilişkilerin geliştiği, ortak bir geçmişin paylaşıldığı, yüz yüze ilişkilerin kurulduğu kırsal bölgelere gidildikçe artmaktadır. İnsanların aynı işi yapıyor olması nedeniyle dayanışma geleneksel bir davranış olarak sürmektedir. Sarımsak tarımında özellikle dikim ve çapalama aşamalarında ödünç daha sık olmakta, işlerin zamanında bitmesi için elbirliğiyle ve sırayla gerekli işlemler yapılmaktadır.

Çalışmada üreticilerin üretim ve pazarlama sorunlarına karşı alınabilecek önlemlerden bazıları ise şöyle belirlenmiştir:

Üretim ve pazarlama sorunlarıyla ilgili alınacak önlemler;

- Sertifikalı tohumların ekilmesinin sağlanması: Bu sayede hastalıklardan korunacak ve daha sağlıklı tohum üretimi sağlanacaktır.
- Tarlada hasat öncesinde olduğu gibi hasat sonrası dönemlerde de sarımsağın denetlenmesi: Bu sayede hastalıklar erken teşhis edilerek yayılması önlenecektir.
- Verim ve kaliteyi artırmak için üreticilere uzmanlar tarafından eğitimler verilmesi: Bilinçli üretimin yapılması sarımsak üreticilerinin bilinçlendirilmesi ile mümkündür.
- “Sarımsak üretici belgesi” ya da “çiftçi belgesi” verilmesi: Çiftçi kayıt sisteminin tam olarak işlemesi kontrol sisteminin düzenli olması ve güvenilirliğin artması açısından önemli görülmektedir. Sarımsak üretici belgesinin verilmesi ile fiyat artışı olduğunda her isteyen sarımsak üreticisi olmasının engellenecektir.
- Üretim miktarının kayıt altına alınması: Bu sayede kayıt dışı üretimin önlenmesinin önü açılacak, geleneksel ürün olan Kastamonu sarımsağının üretiminin planlı ve kontrollü olmasına katkı sağlayacaktır.

- Sarımsak üreticilerine devlet desteği sağlanması: Tarımsal yatırımlar için hibe verilmesi, sarımsak tarımında iyi tarım ve organik tarım uygulamalarının başlatılması, fiyat istikrarının sağlanması gibi uygulamalar Kastamonu sarımsağının verim ve kalitesini artırmak için önemlidir.
- Sarımsak borsasının kurulması: Fiyat istikrarsızlığı pazarlamanın önündeki engellerden birisidir. Üreticiler bir yıl yüksek fiyatla ürününü satabiliyorken diğer yıl hiç satamamaktadır. Üretim alanları ve miktarlarındaki dengesiz artış ve azalışlar sarımsak üreticilerini zor duruma sokmaktadır. Fiyat istikrarının sağlanması ve pazarlamanın kolaylaşması için üretim planlamasının yapılması ve sarımsak borsasının kurulması beklenmektedir.
- Örgütlülüğün sağlanması: Aile işletmelerinin ürettikleri ürünlerin pazarda fiyatı belirleyebilir miktarda olmaması, bu işletmelerin yapısal olarak değişimden ziyade birleşerek güçlü hale gelmelerini zorunlu kılmaktadır. Böylece fiyat dalgalanmalarına ve fiyat politikalarına karşı dirençli yapıya sahip aile işletmeleri etkin hale getirilecek, yeni pazar arayışlarına da olanak sağlanacaktır. Aile işletmelerinin örgütlenmesi; pazarlama kooperatifleri, girdi kooperatifleri ya da üretici birlikleri şeklinde olabilir. Böylece üretim maliyetleri düşürülerek, piyasa fiyatlarından üyelerin etkilenmeleri en aza indirgenecektir (Şanlı vd., 2014: 21). Küçük aile işletmeleri için ürünlerini pazarlama kanalları oluşturulması, danışmanlık, eğitim, depolama-nakliye hizmetleri gibi destekleyici hizmetler verilmesi, üretici pazarlarının faaliyete geçmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aydın, H. (2012). *Sağlıklı nesiller için önce sağlıklı tohum*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları. Yayın No: 2010- 93.
- Candan, E. ve Günal, S. (2013). Tarımda kadın emeği. *Tarım Ekonomi Dergisi*. 19(1), 93- 101.
- Çetin, T. ve Karakuş, U. (2005). Taşköprü (Kastamonu) İlçe Merkezinde Nüfus Hareketleri. İstanbul Üniversitesi ve Türk Coğrafya Kurumu Ulusal Coğrafya Kongresi (Prof. Dr. İsmail YALÇINLAR Anısına) 29-30 Eylül 2005, Bildiri Kitabı (Edit:S. AVCI&H. TUROĞLU) İstanbul 2005. s.523-532.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2015). *Kastamonu “Şehir Kimliği” Çalıştayı Sonuç Raporu Nisan 2015*. Kastamonu.
- ÇSGB (2016). Tarımda iş sağlığı ve güvenliği rehberi. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Genel Yayın No: 44 T.
- Eraktan, G. ve Arısoy, H. (2012). *Türkiye'nin yaş meyve- sebze ihracatı*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları. Yayın No: 2010- 92.
- Eşiyok, D. (2006). Sebze olarak sarımsak. E. Akçiçek ve S. Ökkeş (Ed.). *Sarımsak kitabı*. 73-91. İzmir: İzmir Güven Kitabevi.

- Eştürk Ö. ve Kılıç, A. (2016). Türkiye kırsalında kadın yoksulluğu. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 3, 143- 153.
- Genç, S. (2012). Sarımsakta yeni trendler. *Taşköprü Sarımsak Paneli Bildiri Notları 6 Şubat 2012*. Kastamonu: Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı.
- Gürbüz, İ.B. ve Karahan, H. (2014). Küçük aile işletmelerinde tıbbi ve aromatik bitki yetiştirme ve pazarlama olanakları. B. Gülçubuk vd. (Ed.) *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu Bildiri Metinleri 30- 31 Ekim 2014* içinde (s. 12- 15). Ankara.
- İbret, Ü. (2005). Türkiye'deki sarımsak tarımı ve taşköprü sarımsağı üzerine coğrafi açıdan bir inceleme. *Marmara Coğrafya Dergisi*. 12, 17- 50.
- İlkkaracan, İ. (2010). *Emek piyasasında toplumsal cinsiyet eşitliğine doğru iş ve aile yaşamını uzlaştırma politikaları*. İstanbul: MEGA Basım.
- Kan, A. (2016). Kırsal alanda kadın ve yoksulluk. *TÜRKTÖB*. 16, 52-56.
- Kapar, R. (2015). "Çalışmada sağlık ve güvenlik politikalarında toplumsal cinsiyet", S. Dedeoğlu ve A.Y. Elveren (der). *2000'ler Türkiye 'sinde toplumsal cinsiyet içinde* (s.173-205). Ankara: İmge Kitapevi.
- Karadeniz, O. (2012). Dünya'da ve Türkiye'de iş kazaları ve meslek hastalıkları ve sosyal koruma yetersizliği. *Çalışma ve Toplum*. 34, 15-75.
- Koyuncu, M. (2013). Sarımsağın tarihçesi, kullanım alanları, faydaları. *Taşköprü Sarımsak Paneli Bildiri Notları 6 Şubat 2012*. Kastamonu: Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı.
- Serçinoğlu, O. ve Bektaş, V. (2014). Ülkemizde yaş meyve, sebze ve süt ürünleri pazarlama kanalları içinde küçük aile işletmelerinin yeri ve üretici pazarları modelinin değerlendirilmesi. B. Gülçubuk vd. (Ed.). *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu 30- 31 Ekim 2014 Bildiri Metinleri* içinde (s. 16- 20). Ankara.
- Şanlı, H. vd. (2014). Aile işletmelerinde üretilen ürünlerin pazarlama olanakları, sorunlar ve çözüm önerileri. B. Gülçubuk vd. (Ed.). *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu 30- 31 Ekim 2014 Bildiri Metinleri* içinde (s. 21- 25). Ankara.
- Şeker, M. (1986). *Türkiye 'de tarım işçilerinin toplumsal bütünleşmesi*. Ankara: Değişim Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü. (1999a). *Yeni üretim süreçleri ve kadının emeği*. Ankara: Cem Web Ofset.
- . (1999b). *İzmir 'de kırsal kadına yönelik eğitimin istihdama etkisi*. Ankara: Cem Web Ofset.

Elektronik Kaynaklar

Dilli, E. (2017). Ek-5 tarım sigortası şartları ve avantajları.

<http://www.isvesosyalguvenlik.com/ek-5-tarim-sigortasi-sartlari-veavantajlari/>,
erişim tarihi: 10.10.2018.

Öztürk, M. ve Temel, M. (2014). Türkiye’de sarımsak üretimi ve dış ticareti. Tarım Ekonomisi Araştırma Verileri. 11. Tarım Ekonomisi Kongresi. <http://www.tarimarsiv.com/turkiyede-sarimsak-uretimi-ve-dis-ticareti/>, erişim tarihi: 18.12.2017.

MEB (2008). Bahçecilik sarımsak yetiştiriciliği. *MEGEP (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi)*. Ankara. http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/bahcecilik/moduller/sarimsak_yetistirciligi.pdf, erişim tarihi: 08.10.2017.

SGK (2018). 4/1-a kapsamındaki tarım sigortalıları (Ek-5). http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/calisan/tarim_calisanlarin_sigortaliliklari/4_1_a_kapsami, erişim tarihi: 20.10.2018.

TÜİK (2017). Bitkisel üretim istatistikleri.

www.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 28.08.2017.

--. Kendi hesabına ve işverenler araştırması

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24917>, erişim tarihi: 05.07.2018

--. Bitkisel ürün denge tabloları.

www.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 11.08.2017.

Türkiye Ziraat Odaları Birliği (2018). Tarımın ücretsiz çalışanı kadınlar.

<https://www.tzob.org.tr/basin-odasi/haberler/tarimin-uccretsiz-calisan-kadınlar%E2%80%A6>, erişim tarihi: 03.07.2018